

Om læring og indsigt fra krig

(Særunummer af Fra Krig og Fred)

Dansk Militærhistorisk Kommission og Forsvarsakademiet

Bind I

Artikel:

Konkluderende diskussion

Forfatter:

Michael H. Clemmesen©

Søgeord:

9. april; Als; Danmark 1914-1918; Indsigt; Isted; Læring; Musa Qala

Konkluderende diskussion

Om brug af eksemplerne

Historiefaget placerer sig traditionelt i et videnskabsteoretisk felt, som strækker sig fra det ideografiske til det nomotetiske – dvs. fra en interesse for begivenhedernes egenart til en søgen efter lovmæssigheder. Dansk historieskrivning har traditionelt været inspireret af den tyske tilgang, som med pioneren Rankes ord søgte efter at give svar på, “*wie es eigentlich gewesen*,” hvilket har givet sig udslag i, at historiefaget herhjemme typisk har været placeret på de humanistiske fakulteter. Den angelsaksiske tradition har i højere grad grupperet historieforskningen i den samfundsvidenskabelige kategori med fokus på modeller og generaliseringer, kulminerende med filosofen Carl Hempels forsøg på at opstille generelle love for historiens udvikling i 1942. Modsætningen mellem historiefagets ønske om dyb forståelse og samfundsvidenskabens forsøg på bred generalisering ses stadig, ikke mindst inden for militærhistorien, hvilket også denne bogs eksempler bærer præg af. Med Clausewitz in mente plæderer vi for en mellemposition, hvor indsigt fra grundige analyser fører til historisk funderet dannelse, men uden at der forudsættes en prækriptiv effekt af studiet af fortiden. Dette styrer opdelingen af den efterfølgende “brug” af eksemplerne.

Læring i eksemplerne

I den efterfølgende opsamlende syntese vil vi indledningsvis dels se på, hvad man positivt havde lært af egne og andre erfaringer, og hvad man lærte og anvendte i forløbet.

Det bliver klart under analysen af kampene ved *Isted den 24.-25. juli 1850*, at den danske hær havde lært af de praktiske erfaringer fra de to foregående års felttog. Man vidste godt, at man burde øge antallet af moderne rifler i infanterieenhederne, og var i gang. Men først og fremmest var føringskadreerne på kompagni- og bataljonsniveau nu erfarne og effektive, så selv under kaotiske situationer som i Bøgmose og Grydeskov havde enhederne en så høj grad af resiliens – evne til selvorganisering i kaos – at det var muligt at reorganisere dem til fornyet offensiv virksomhed, selv efter, at de havde lidt store tab. Stedvis, som ved Vedelsvang, hvor situationen og terrænet muliggjorde dette, var der også effektivt lokalt sam-

virke mellem infanteriet og det artilleri, der var afgivet til brigaderne. Det var denne robusthed og evne til selvstændig handling, der gjorde, at den danske hær ikke tabte på trods af den mere kvalificerede planlægning og overordnede organisering af styrkerne på slesvig-holstensk side.

Også de slesvig-holstenske enheder havde øjensynligt opnået erfaring og robusthed under de to foregående års felttog, og på trods af åreladningen af preussiske officerer og den efterfølgende reorganisering af hæren til de nu svagere kadrer var enhedernes motivation og kampkraft som minimum på højde med danskerne. Det gjorde kampene så seje og blodige.

Ingen af de to hære havde været i stand til at tilpasse organisation og taktisk optræden til den stadig mere langtrækkende og effektive ild fra nye riflede håndvåben. Dette var ikke så mærkeligt, for problemet med at finde en balance mellem at opretholde kontrol med enheden på kamppladsen ved at holde den inden for råbe- og synsafstand og samtidig undgå så store tab, at enheden brød sammen, forblev et uløst problem indtil 1. Verdenskrig, og først her blev det fra 1916 løst ved at acceptere en dramatisk delegering til enhedens grundelementer, delingen og gruppen.¹

Ingen af de to hære ved Isted havde fundet en måde til at føre og kontrollere enheder over bataljonsniveau effektivt i bevægelig kamp, men på slesvig-holstensk side sikrede klare mål for brigadernes indsættelse og deres geografiske spredning, at dette fik mindre betydning for forløbet. Flertallet af de danske brigader var med deres fem eller flere bataljoner umulige at kontrollere under indsættelser. De blev derfor rene enhedspuljer og anvendt som sådan med både divisionschefer og Overgeneralen aktive i at blande enhederne og bidrage til lammelse i kaos. Den overordnede organisering af den danske hær i to i stedet for tre eller fire divisioner med mindre, mere håndterbare, brigader hæmmede både mulighederne under planlægningen og kontrollen under slaget og skabte unødvendig sårbarhed over for fjendens optræden.

I den slesvig-holstenske hær blev brigaderne mindst lige så vanskelige at føre og kontrollere som den danske på trods af, at antallet af bataljoner var begrænset til fire. Det skyldtes disse bataljoners størrelse og opdeling i to afdelinger som følge af Willisens reformer.

I føring over bataljonsniveau var det på dansk side primært oberst Krabbe, der udmærkede sig ved effektiv føring, men han havde også de fordele, at hans enheder ikke blev blandet med andre, og at hans infanteri blev støttet af kaptajn Dinesens energisk indsatte batteri. Derudover var det primært oberstløjtnant Henckels rettidige og effektive indsættelse af 2. Divisions reserve, der udmærkede sig. Blandt de slesvig-holstenske brigadechefer var det som beskrevet von Baudissin, der udmærkede sig gennem personlig, aktiv føring.

Begivenhederne på Als i sommeren 1864 viser, at hæren havde aflært, hvad den havde lært i 1850. Eksemplet bidrager kun med elementer af generel indsigt.

For flådens vedkommende viser den energiske satsning på pansrede dampskibe lige før krigen, at man havde set læren fra Eckernförde i 1849, men den

manglende koncentration af de bedst pansrede enheder i den eskadre, hvor deres beskyttelse var afgørende, viser, at man ikke havde evnen til at omforme forståelse til implementeret læring.

Det uventede forløb af *krigen 1914-1918* nødvendiggjorde et hurtigt politisk-maritimt læringsbehov, hvor *Danmark* udviklede en tilpasningspolitisk og maritim-taktisk optræden som svar på den type krænkelser, som krigen faktisk medførte fra den britiske torpedo mod den danske undervandsbåd Havmanden i oktober 1914 til den britiske operation i Kattegat tre år senere. Man justerede konstant – diskret – sin neutralitetsoptræden i tysk interesse og justerede flådeenheders optræden ud fra erfaringerne fra den seneste krænkelse. Den mest dramatiske begivenhed var den tyske ødelæggelse af den engelske undervandsbåd E.13 i dansk territorialfarvand ved Saltholm den 18. august 1915, der af den danske kommanderende admiral dels blev set som et svigt lige så alvorligt, som han vurderede *Rolf Krakkes* optræden den 29. juli 1864, dels kunne medføre risikoen for en uacceptabel optrapning til konflikt med Tyskland.

Men i februar 1918 viste fundamentet for den hidtidige læring sig at være anakronistisk, da Tyskland gjorde helt klart, at man ikke accepterede denne lærings folkeretlige grundlag, nemlig Haager-konventionens maritime artikler om neutral optræden. Derefter var man henvist til ren tilpasning til tyske interesser, både generelt neutralitetspolitisk og med hensyn til håndtering af krænkelser.

Som Harald Høiback beskriver situationen i *Norge og Danmark* op til den 9. april 1940, var den politisk-militære dialogsituation i de to lande i alt væsentligt, som den var i Danmark under 1. Verdenskrig. Danmark fortsatte, som man var endt i foråret, med en videre tilpasning af neutralitetspolitikken til Tysklands ønsker uden nogen hensigt om at reagere militært på de krigsførendes krænkelser. Norges situation var, som Danmarks havde været i det meste af 1. Verdenskrig, med den forskel, at det var engelske, ikke tyske, krænkelser, man skulle være forsigtig med. Det blev med Altmark-incidenten tydeligt for alle.

Musa Qala i eftersommeren 2006 viser en særdeles godt samarbejdet enhed, der rutineret integrerer nye våben og samarbejder friktionsløst med de eksterne led, der underlægges eskadronen, både danske og internationale. Denne effektive læring foregår både før fremrykningen til Musa Qala og efter ankomsten til den lille distriktscenterby, hvor man skulle løse en opgave, man ikke havde set som sin kernekompetence. Det beskriver den egenlæring, som eksdronen opfatter, at situationen kræver, men som er vanskelig at skabe forståelse for i de fredstidsdanske myndigheder.

Eksemplet viser også betydningen af, at forbindelsesofficererne bidrager til at lære den udenlandske, her britiske, rammeorganisation, hvad det betyder at have en udenlandsk enhed integreret. Dette skete effektivt og nødvendigt ved den nødvendige nødevakuering, som de britiske planlæggere indtil dette tidspunkt betragtede som for farlig. Også de skulle lære, at det er krig.

Generel og almen indsigt fra eksemplerne

Som afslutning vil vi fra eksemplerne søge at uddrage de generelle forhold for krigens situation og miljø, de fællestræk fra krige igennem historien, som bl.a. Clausewitz, Kall og Michael Howard som beskrevet i indledningen så som det centrale og helt legitime militære formål med studiet af professionens historie, og som bestemte fremgangsmåden for studievirksomheden.

Den danske hærs primære svaghed ved *Isted i sommeren 1850* var for det første, at man ikke havde anvendt de to foregående felttog til systematisk at identificere og udvikle talent til højere føring. Det er altid vanskeligt at bryde med nepotisme, politisk og anden, samt udnævnelse i aldersorden i valget af højeste chefer, og dette havde man ikke været i stand til i det nye og svage danske demokrati. For det andet så man stadig på generalstabsofficerstjenesten som et speciale, hvor de ønskede kompetencer var krigsføringsteori, topografi og formelle stabsprocedurer såsom journalføring og formulering af klare planer og ordrer. Det var, hvad man forventede af oberst Flensborg, og det var, hvad han kunne, da han ikke var blevet givet mulighed for at få praktisk operativ erfaring tidligere i krigen. At dette ikke gav sig udslag i en endnu mere dysfunktionel plan forud for slaget, skyldtes de mere praktisk erfarne chefers oprør under krigsrådet på Bilskov Kro.

Eksemplet *Als i 1864* er en guldgrube for indsigt i det henfald, som sker i en militær struktur i fredstid. Man udnyttede kun erfaringerne fra Første Slesvigske Krig til at gennemføre de indlysende nødvendige justeringer af bevæbning og doktrin. Man beholdt derimod den utilstrækkelige hærlov, og man sparede på de længere feltøvelser, der er den eneste vej til at udvikle og prøve nye taktiske kadrers føringskompetencer i fredstid. Det var noget, der da var specielt relevant som en følge af den meget teoretiske og kun svagt militærfaglige officersuddannelse, der efter 1861 skulle gennemføres for alle kadetter på Den Kongelige Militære Højskole. Man gjorde heller intet for at identificere og udvikle et nyt højere chefskorps og stod derfor i 1863 med resterne fra Første Slesvigske Krig, hvoraf den gamle De Meza var den eneste, der ragede lidt op over resten.

Virkingen af den militsagtige hærordning og de svage kadrer ses med pinlig klarhed i beskrivelsen af kampene om natten og morgenen den 29. juli på Kjær Halvø. At modstanderne denne gang ikke var de nogenlunde ligestillede slesvig-holstenske, men veluddannede og dynamisk og taktisk opportunistisk førte preussiske enheder, fremkaldte hurtigt et dansk katastrofalt taktisk kollaps.

Det er altid vanskeligt at etablere en effektiv politisk-militær strategi-dialog, der kan danne ramme om førkrigsudviklingen af de militære styrker og grundlaget for deres anvendelse i krig. For politikeren og hans diplomatiske, finansielle og indenrigspolitiske rådgiver er krigsmuligheden en hypotetisk mulighed, og de tiltag, som forberedelser måtte kræve, noget der burde kunne afvente større klarhed. Dette også, fordi den internationale situation og muligheder for udenlandsk militær støtte kan medføre lettelser. Heroverfor står den militæres professionelt nødvendige rådgivning med udgangspunkt i hypoteser om alt det, der truer med

at gå galt. Resultatet er den manglende ansvarlige politiske dialog med hær- og flådeledelserne fra de begyndende forberedelser i 1861 til krigens afslutning.

Den varslingsgivende, taktiske efterretningstjeneste, der var helt afgørende for mulighederne for et heldigt forsvar af Als, blev ikke drevet målbevidst og synes at være faldet ned mellem hærens og flådens stole. Svigtende energisk satsning på efterretningstjeneste er et udtryk for dovenskab og arrogance, dvs. hovmod. Det kan både være et symptom på selvovertvurdering/undervurdering af modstanderen og på, at man ikke tror på og satser helhjertet på løsningen af opgaven. Det sidste var sandsynligvis medvirkende på Als.

Den manglende strategiske ledelse fra København afspejles i det manglende pres for at søge effektivt samvirke i krigsområdet mellem hæren og flåden på stedet. Det kræver altid energi at opnå forståelse for en anden organisations opgave, styrke og svagheder og søge et effektivt fælles grundlag for optræden. Menneskelig dovenskab og hovmod gør, at man vælger i stedet at opstille forudsætninger om den anden organisation uden at søge realiteterne afklaret.

Den radikale mindretalsregering i *Danmark under krigen 1914-1918* ville på enhver måde hindre et ødelæggende danske forsvar mod en stormagt. Og den afviste helt enhver modstand mod en tysk indrykning på landets territorium. Denne hensigt måtte holdes skjult som i direkte konflikt med de gældende 1909-forsvarsloves ligelige neutralitetsforsvarsgrundlag, som man i 1913 over for kongen havde bundet sig til at administrere loyalt. Dette udelukkede helt enhver reel politisk-militær strategisk dialog om, hvorledes værnene skulle anvendes ved andet end mindre alvorlige neutralitetskrænkelser, fordi selv viceadmiralen, der var enig i den tyskvenlige neutralitetslinje, fandt, at den nationale ære krævede, at landet forsvarede sig bedst og længst muligt, uanset hvem der angreb. En ærlig strategidialog, der også omfattede den tyskfiendtlige hærledelse, ville med sikkerhed blive lækket til hærens meningsfæller i både De Konservative og den forsvarsvenlige del af Venstre. Derfor er den eneste relevante generelle indsigt fra dette eksempel, at den nødvendige politisk-militære strategidialog forudsætter, at de to sider opfatter situationen inden for nogenlunde samme sikkerhedspolitiske paradigme.

Den centrale, generelle indsigt, som kan uddrages af eksemplet, er en forståelse for, hvor grænseoverskridende vanskeligt det er for en person i det ikke angribende land, der har haft hele sin tjeneste i fred, at starte fjendtlighederne, ikke mindst når det som for kaptajn Haack og kommandør Garde den 18. august 1915 var som officerer fra et lille land, der skulle skyde på en enhed fra det overmægtige Tyskland.

Den generelle og reelt uanvendelige indsigt, man umiddelbart kan uddrage af sammenligningen af *Middelgrunden og Oscarsborg den 9. april 1940*, er, at et lille land skal sørge for at have selvstændigt tænkende, ansvarsglade oberster eller kommandører alle afgørende steder i en krise. Det skal være officerer, som er klar til at handle mod regeringens hensigt og direktiver *i alle situationer, hvor angriberen til sidst taber krigen.*

Men hvis man går lidt videre, forstærker eksemplet den centrale indsigt fra E.13-episoden. Det viser, hvor helt ekstraordinært vanskeligt det er for en fredstidsofficer fra et lille land overhovedet at starte fjendtligheder, hvis han ikke får en direkte ordre til det, og det sandsynliggør, at grunden til, at Eriksen handlede som han gjorde, var at han i sin tidligere tjeneste var blevet tvunget til at gennemtænke situationen.

Samtidig med at beskrive eskadronens evne til at lære af andre og af egne erfaringer, beskriver eksemplet *Musa Qala i 2006* også nogle af de "svaghedssynd"-problemer, man ankom med. Opfattelsen af kompetencerammen var en naturlig følge af de foregående mange udsendelser til fundamentalt andre fredsbevarende operationer. Det er væsentligt at bemærke, at ingen kilder angiver, at den tilsvarende, men mindre og lettere udrustede britiske Pathfinder-opklaringsenhed, havde tilsvarende reservationer. Men de centrale problemer, som ikke mindst Jægerkorpsset hjalp med at afhjælpe, er helt genkendelige fra lette opklaringsselementers – "spejdersektioners" – feltmæssige optræden igennem årtiers øvelser, optræden, som var man usårlige.²

Virkningen blev på grund af naturlige, menneskelige svagheds-"synder" som hovmod og dovenskab, som tilfældet havde været for kavaleriet under De Slesvigske Krige, hvor man som nævnt fandt, at afsiddet kamp måtte være andres kernekompetence, og ikke noget, som kriges og kamppladsers karakter byder alle typer enheder og deres kadrer at kunne mestre.

Tanker om integration af indsigt

Den generelle indsigt fra disse og andre militærhistoriske eksempler kan ikke og skal ikke "applikeres". De må derfor søges integreret i officerers og andres forståelse af kriges vilkår og deraf affødte krav.

Carl von Clausewitz, Rolf Kall og Michael Howard påpegede alle, at vejen må være dybdestudier af eksempler, helst igennem hele karrieren. Dette er imidlertid urealistisk at forvente fra karrierepersoner i uniform eller civil, så vi må finde andre veje til at sprede den indsigt uden præskriptive teorier, som her er nødvendig.

Umiddelbart set må sådant arbejde med eksempler og diskussion af disse altid fokusere på at:

- Søge de menneskelige og organisatoriske svagheder, hvor erkendelse og accept af virkeligheden kan bidrage til at forstå, hvorfor og hvordan problemer opstod.
- Finde, hvordan friktion, usikkerhed og tilfældigheder prægede forløbet.
- Erkende, hvad der blev gjort for at kompensere og således mindske sårbarhed og øge resiliens igennem:
  - Politisk-militær dialog.
  - Kadreselektion og -udvikling.
  - Bevidst myndighedsdelegering.

- Energisk samvirke mellem delorganisationer, herunder indøvelse af robuste procedurer og formater.
- Grundige bl.a. logistiske forberedelser.
- Opbygning af en samarbejdskultur, der tåler pres.
- Realistiske, krævende og længerevarende øvelser.

En mulig vej til at øge den kritiske sans og svaghedsforståelse er udnyttelse af rollespil med dette fokus.

Noter

- 1 Se ikke mindst: Raths, Ralf, *Vom Massensturm zur Stosstrupptaktik. Die deutsche Landkriegtaktik im Spiegel von Dienstvorschriften und Publizistik 1906 bis 1918*, (Rombach, Freiburg i. Br., 2009); Sigg, Marco, *Der Unterführer als Feldherr im Taschenformat. Theorie und Praxis der Auftragstaktik im deutschen Heer 1869 bis 1945*, (Schöningh, Paderborn 2014)
- 2 Forfatterens egne konstante observationer under øvelser fra 1969 til 1994, som tilknyttet opklaringsenheder 1971-75 (ved Gardehusarregimentet) og 1986-88 (på Bornholm) samt under besøg ved enhederne på Balkan 1995-97. Under Den Kolde Krig blev den meget "optimistiske" feltmæssige optræden ofte forværret af højere myndigheders og øvelsesledelsens urealistiske forventninger om hurtige resultater.